

Bihar, Hajdú és Hajdú-Bihar megye területi és közigazgatási változásai 1850–2013 között*

A tanulmányban a címben említett három (vár)megye járásokra való felosztásának változásait mutatjuk be 1850-től napjainkig, törvényhatóságokként külön-külön. Az 1850–1983 közötti időszakban jóval gyakoribbak és átfogóbbak voltak a közigazgatási átalakítások az azt megelőző évszázadokhoz képest. A szabadságharc leverését követő évtizedekben a kor követelményeinek és az egyre bürokratikusabb rendszernek próbálták megfeleltetni Bihar vármegye járási beosztását, majd egy viszonylagos nyugalomban eltelt harminc év után Magyarország területének folytonos módosítása következtében változott a határ menti vármegye közigazgatása. 1876-ban a Hajdú kerületből, Debrecen szabad királyi városból és a környező vármegyék településeiből létrehozták Hajdú vármegyét. A tanácsrendszer bevezetését megelőzően, 1950-ben pedig a két korábbi vármegyét Hajdú-Bihar néven egyesítették, mely megyében a kezdeti hét járást fokozatosan háromra csökkentették. Az 1984. január 1-jével megszüntetett járásokat majdnem 30 év múlva, 2013. január 1-jén állították vissza, Hajdú-Bihar megyében tíz került kialakításra.

BIHAR VÁRMEGYE

A Habsburg Monarchiában az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverését és a megtorlásokat követő hatalmi harcokban az abszolutizmus hívei kerekedtek felül a birodalom alkotmányos átalakítását szorgalmazókon, a centralista irányzatok pedig a föderalista elképzeléseken. A megerősödött hivatalnoki és katonatiszti kar irányításával a korábbinál jóval bürokratikusabb rendszer épült ki.

A közigazgatás átszervezése természetesen nem ment egyik napról a másikra, hiszen az évszázadokon keresztül folyamatosan kialakult rendszert próbálták a kor igényeinek megfelelően átalakítani, szinte teljesen megváltoztatni. Az országot még 1849-ben koronatarományokra osztották: Magyarország, Erdély, Horvát-Szlavónország, Határőrvidék, Szerb Vajdaság és Temesi Bánság elnevezésű koronatarományra. A magyar anyaországot további öt kerületre bontották, élükön egy-egy kerületi főispánnal, akiknek a székhelye Pest-Budán, Pozsonyban, Sopronban, Kassán és Nagyváradon volt. 1850-ben a kialakított 45 vármegye közül Szatmár, Szabolcs, Alsó-Bihar, Felső-Bihar, Arad, Békés és Csanád tartozott a Nagyvárad kerületéhez. A vármegyéket megyefőnökök irányították, Alsó-Bihar-nak a székhelye Debrecenben, Felső-Biharnak Nagyváradon volt.¹ Területeik nagyjából a következőképpen alakultak: a régi Bihar vármegyét Nagyvárad felett nyugat-keleti irányban kettéosztották, és Alsó-Biharhoz hozzácsatolták a Vámospércsi járást.

* E dolgozat a *Bihar és Hajdú vármegyék és Hajdú-Bihar megye közigazgatási beosztásának története 1850–2013* című tanulmány átirta, rövidített változata. Megjelent: *Szálkai Tamás–Szikla Gergő–Szilágyi Ferenc: Bihar és Hajdú megye közigazgatási beosztásának története (1552–2013)*. (Régió kutatás 4.) Debrecen, 2014.

¹ *Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976. 88–89.

Az ekkor létrehozott 265 járásból a Mezőkeresztesi, a Derecskei, a Bihari, a Margittai, a Diószegi és a Vámospércsi alkotta Alsó-Bihar vármegyét, a Gyapju, a Sarkadi, a Szalontai, a Béli, a Belényesi, az Élesdi, a Magyarcsékei és a Vaskohi pedig Felső-Bihar vármegyét. A járásokat további szakaszokra (egy, kettő vagy három) osztották, melyek közül az elsőt a járás élén álló főszolgabíró irányította, míg a többi az alszolgabírók. Még ebben az időben is élt az a feudális kori szokás, hogy a járások és szakaszok székhelye megegyezett a fő- és alszolgabírók lakhelyével, vagyis ha azok személye változott, a székhely is változott (például 1850-ben a Vámospércsi járásnak Sámson volt a székhelye, a Biharinak Nyüved). A hatékonyabb szervezés és a költségek elosztása végett a településeket (a mezővárosokat és a falvakat is), illetve a pusztákat jegyzői körökbe szervezték. A jegyzői körökbe általában kettő-nyolc helység tartozott, de a nagyobb vagy a több pusztával rendelkező települések önmagukban is alkothattak egy-egy jegyzői kört. 1850–1854 között két kisebb területi változás történt: az egyik, hogy az 1850. év elején Kövesd és Cigányfalva helységeket a Felső- vagy Dél-Bihar vármegyei Élesdi járástól átszabták az Alsó- vagy Észak-Bihar vármegyei Bihari járáshoz; a másik, hogy Borz községet a Belényesújlaki jegyzői körtől (Belényesi járás) az Urszádi jegyzői körhöz (Béli járás) csatolták.²

Alsó- és Felső-Bihar vármegyét kis idő után elkezdték Észak- és Dél-Biharnak is nevezni, majd rövidesen már csak az utóbbi névhasználatot engedélyezték. Ez nehezen ment át a köztudatba és a mindennapos névhasználatba, ezért 1854. június 14-én ismételt rendeletet kellett kiadni a két vármegye elnevezéséről és a régi elnevezések eltörléséről.³

1850–1854 között a jogszolgáltatást megyei és járási szinten elválasztották a közigazgatástól, azonban a megyei törvényszékek illetékességi területe nem mindig egyezett meg a vármegyékével. Jól látszik ez a Debreceni Megyei Törvényszék és Alsó- vagy Észak-Bihar vármegye esetében, ugyanis a vármegye fentebb bemutatott járási beosztásával szemben a törvényszéket a következő járásbírók alkották: a Debreceni, a Derecskei, a Székelyhídi első osztályú és a Szoboszlói, a Püspökladányi, a Vámospércsi másodosztályú járásbírók. Az egyazon területen működő járás és járásbíró nemcsak elnevezésében különbözhetett (például: Diószegi járás – Székelyhídi Járásbírók), hanem a hozzájuk tartozó települések sem egyeztek meg teljesen (például a Derecskei járáshoz, de a Székelyhídi Járásbírókhoz tartozott Monostorpályi és a Diószegi járáshoz, de a Derecskei Járásbírókhoz tartozott Pocsaj). A járásokat a közigazgatási fő- és alszolgabírók, a járásbírókat a törvénykezési fő- és alszolgabírók irányították. Az utóbbiak feladata volt a jogszolgáltatás, az előbbieket teendői közé pedig a következők tartoztak: adóügy, utak, közmunka, egészségügy, politialis (rendőri), úti levelek, iskola, mértékek, vásárok, vám, posta, katonai, előfogati utalvány, takarékmagtár és alapítvány.⁴

Az 1850-ben kialakított közigazgatási rendszeren folyamatosan kisebb módosításokat végeztek és nagyobb változtatásokat terveztek – egyelőre csak papíron. Már 1851 áprilisában megszületett Dél-Bihar vármegye „végérvényes” felosztása a következő járásokra: Nagyváradi, Élesdi, Magyarcsékei, Belényesi, Vaskohi, Tenkei, Szalontai és Cséffai. Ebben a be nem vezetett rendeletben már pontosan kijelölték a járások székhelyeit, mégpedig a névadó településeket. Azonban a több helyen is felmerülő változtatási igény miatt végül elvetették ezt a tervezetet. A négy-öt évig tartó „kísérletezéseknek” 1854 elejére lett vége:

2 A Bihar vármegyei szakaszokkal és jegyzői körökkel kapcsolatban bővebben lásd Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL HBML) IV. 151/b. 1. d. A jegyzői körök és fizetések kimutatásai 1851–1856. és IV. 152/a. 1. d. 4227/1850.

3 MNL HBML IV. 420/g. 3. cs. XII–610.

4 *Csizmadia Andor* 1976. 89–90.; MNL HBML IV. 420/c. 5. d. V–682. és 20. d. V–2399., V–2425.

még 1853. január 10-én a kerületi kormányzatokat helytartósági osztályokká alakították át, ezután a vármegyék számát 43-ra, a járásokét 244-re csökkentették. Az 1854-ben újonnan létrehozott járásokban a közigazgatás és a jogszolgáltatás alsó fokon történő újraegyesítésével vegyes szolgabírói hivatalokat létesítettek.⁵

A több ütemben végrehajtott átalakítások a két Bihar vármegye területét és járási beosztását is jelentősen módosították. Észak-Biharé a következőképpen alakult: Debreceni járás, Derecskei járás, Diószegi járás, Dorogi járás, Püspökladányi járás.⁶ Dél-Biharé az alábbiak szerint nézett ki: Ártándi járás, Belényesi járás, Élesdi járás, Margittai járás, Nagyváradi járás, Szalontai járás, Tenkei járás.⁷ Dél-Bihar vármegye területe a régi Bihar vármegye területét fedte le az észak-nyugati részek kivételével, míg Észak-Bihar vármegye területének nagy része Szabolcs vármegyétől került át, kiegészítve az észak-nyugati részekkel. Mindkét törvényhatóságnak megmaradt a székhelye (Debrecen és Nagyvárád), és a járásoknak is állandó központjuk lett, mégpedig névadó településeik. 1854-ben a jegyzői körök számát lecsökkentették, vagyis területeiket és a hozzájuk tartozó települések számát megnövelték. Azonban két-három év múlva több jegyzői kört is szétdaraboltak, vagy másikhoz csatolták a hozzájuk tartozó települések egy részét.

Még 1850-ben a Szabolcs vármegyei Püspökladányi járáshoz csatoltak hét régi bihari települést: Bárándot, Dancsházát, Nagybajomot, Nagyrábét, Szerepet, Tordát és Udvarit;

Kabát pedig a Szoboszlói járáshoz. 1854-től Nagyrábé, Torda és Dancsháza a Derecskei járáshoz került, míg a többi (Kaba is) maradt a Püspökladányi járásban, de már Észak-Bihar vármegyéhez tartoztak. A Szabolcs vármegyei Szovát, Földes és Sáp helységek 1854 és 1860 között a Derecskei járáshoz tartoztak, majd visszacsatolták őket. 1860 körül Kövesd és Cigányfalva újra az Élesdi járás települései közé tartoztak, Rézbánya mezővárosból pedig kivált Rézbánya falu.

Az 1853–54-ben létrehozott közigazgatási rendszer egészen 1860. október 20-ig maradt fent, amikor is a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot, a Muraközt, a Partiumot ismét egyesítették Magyarországgal (igaz Erdély és Horvátország közjogi különállása továbbra is fennmaradt). 1860 végére, 1861 elejére az ország kerületi felosztása megszűnt, s a magyar kancellária és helytartótanács mellett a régi vármegyei rendszer is visszaállt. Azonban néhány hónap múlva feloszlatták a megyei bizottmányokat, számos főispánt leváltottak, és 1867-ig főispáni

Észak-Bihar és Dél-Bihar vármegye a XIX. század közepén

5 Veliky János (szerk.): Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században). Budapest, 1999. 143–144.; Csizmadia Andor 1976. 89–90.

6 MNL HBML IV. 420/c. 10. d. V–1228.

7 MNL HBML IV. 420/e. 2. cs. III–400. és IV. 420/n. 8. cs. XI–1140.

helytartókkal vagy királyi biztosokkal helyettesítették őket, de a vármegyék területéhez már nem nyúltak.⁸

1861-re a két Bihar vármegyét újraegyesítették (a szabolcsi részek kivételével), és visszaállították az 1850 előtti öt járást: a Belényesit, az Érmellékit, a Sárretit, a Szalontait és a Váradit. Ezzel visszatért az a feudális kori szokás is, hogy a járások és szakaszok székhelye megegyezett a fő- és alszolgabírók lakhelyével. Azonban az öt, nagy kiterjedésű járás önmagában már nem tudott megfelelni a kor követelményeinek, már nem tudta ellátni a megsokasodott közigazgatási és törvénykezési feladatait, ezért felértékelődött a szakaszok szerepe. A járásonkénti négy-hat szakasznak (egy főszolgabírói, a többi alszolgabírói) az 1860-as években többszöri is módosították a területét – folyamatosan keresve az ideális megoldást. Továbbá 1861-ben visszakерült Bihar vármegyéhez az 1850-ben Szatmár vármegyéhez csatolt Piskolt,⁹ 1865-ben pedig megalapították Újléta községet.

A kiegyezést követően felerősödött az igény a közigazgatás megreformálására, de mivel a különböző irányzatok képviselői nem tudtak kompromisszumra jutni, ezért csak kisebb mértékű változtatásokat léptettek életbe. Az évtized végén a vármegyékben és a járásokban is szétválasztották a közigazgatást és az igazságszolgáltatást, majd 1872-től felálltak a járásbíróságok. A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi 42. tc. pedig többek közt kikötötte, hogy a központi tisztviselők (alispán, jegyző stb.) a törvényhatóság székhelyén, a kúrtisztviselők, például a szolgabíró pedig a járás területén köteles lakni, tehát a járás székhelye továbbra sem állandósult.¹⁰

Mint ahogy azt fentebb írtuk, a nagy kiterjedésű járások viszont már nem tudtak megfelelni a követelményeknek, ezért Bihar vármegyében 1872-ben megszüntették a járásokat, és a szakaszokat szolgabírói szakasszá vagy járássá alakították át. Számukat a korábbi 26–27-ről 20-ra csökkentették: Bárándi, Belényesi, Berettyóújfalui, Béli, Bihari, Derecskei, Élesdi, Érmihályfalvai, Magyarcsékei, Margittai, Mezőkeresztesi, Mezőtelegdi, Micskei, Robogányi, Szalárdi, Szalontai, Székelyhídi, Tenkei, Ugrai, Vaskohi. A szolgabírói szakaszoknak nem mindig a legjelentősebb települése volt

Bihar vármegye az 1870–1880-as években

8 Csizmadia Andor 1976. 94.

9 MNL HBML IV. 254. 3. d. I.111. 1037/1861.

10 Dominkovits Péter–Horváth Gergely Krisztián: A szolgabíráktól a járási hivatalokig – a járások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig. In Csüte András–Oláh Miklós (szerk.): „Kormányozni lehet ugyan távolról, de igazgatni csak közléről lehet jól...” Budapest, 2011. 33–34.

a székhelye, sőt, egy esetben egy puszta volt az. Két esetben pedig nem tartották be a törvényt, hiszen a szomszédos szolgabírói szakaszból irányította a sajátját a szolgabíró.

Az 1876. évi 33. és az 1877. évi 1. törvénycikkkel felszámolták a szász és a székely székek, a vidékek, a kerületek, a Jászság, a Nagy- és a Kiskunság, a Hajdú kerület és a szepesi 16 város törvényhatósági különállását, és betagolták őket a vármegyarendszerbe.¹¹ Ezek a változtatások Bihar vármegyét is érintették, ugyanis az újonnan létrehozott Hajdú vármegyéhez csatolták Debrecent, Mikepércset, Sámsont és Kabát, cserébe viszont megkapta Szabolcs vármegyétől Érkenézt és Sápót. Ezenkívül 1878-ban Nagyszántó a Szalárdi járásból átkerült a Mezőkeresztesibe, ugyanis szavazás útján közös körjegyzőségben egyesült Kisszántóval és Nagykerekivel,¹² a Nagyszalontához tartozó Erdőgyarak puszta 1879-ben önálló településsé vált.¹³

Az 1884. év elején az utolsó nagyobb átalakítást hajtották végre a régi Bihar vármegye járási beosztásán.¹⁴ A Mezőtelegdi, a Micskei és a Robogányi járasok megszűntek, településeiket a környező járasokhoz osztották be. A többi járás között volt, amelyiknek a területét nem érintette az átalakítás, de volt olyan is, amelyiknek határai jelentősen módosultak. Három járasnak pedig megváltozott az elnevezése: a Bárándiból Tordai, az Ugraiból Cséffai, a Bihariból Központi lett. A községek járási beosztásáról, a járasok számáról és területéről mindig is a vármegye közgyűlése döntött, melyen az 1886. évi 21. tc. sem változtatott, azonban elrendelte, hogy a főszolgabíró a járás székhelyén lakjon, amely így már állandósult. Bihar vármegyében a járasok székhelyeként a névadó település szolgált, a Központié pedig Nagyvárad volt. 1902-ben a Tordai járás székhelyét Bihartordáról Nagyabajomba helyezték át, és a nevét Sárretire változtatták.¹⁵ A XX. század elején az Országos Törzskönyvi Bizottság számos település nevét megváltoztatta, megszüntették a névazonosságokat vagy magyarosítottak (ekkor alakultak ki a ma is használatos névalakok). Az előbb leírtaknak köszönhetően a Mezőkeresztesi járás neve Biharkeresztesire változott, mivel a nagyközség neve is megváltozott. Az 1884. évi 7. tc. alapján (Kozma)Almást Szilágy vármegyétől Biharhoz csatolták. 1906-ban Lóró, Ponor és Remecz Lóróponorremecz néven egyesült, amit 1910-ben Remetelőrévre változtattak. 1908-ban a Belényesi járástól a Vaskohihoz csatolták Gurányt, Felsőkocsobát (Kocsuba), Vasaskőfalvát (Petrósz) és Kisszedrest (Szudrics). 1909-ben Rézbánya falut és Rézbánya várost egyesítették, 1912-ben Körösbarafalva (Barest) beolvadt Vaskohba.

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum közvetlenül Bihar vármegyét is érintette, hiszen az új országhatár a területén húzódott keresztül: „[...] a helyszínen megállapítandó vonal, amely [...] Kötegyántól keletre halad, átvágja a Nagyszalonta-gyulai vasútvonalat Nagyszalontától körülbelül 12 km-re a két elágazás között, amelyet ez a vasútvonal keresztezése alkot a Szeghalom-erdőgyaraki vasútvonallal; azután Méhkeréktől keletre, Nagyszalontától és Marciházától nyugatra, Gesztől keletre, Atyástól, Oláhszentmiklóstól és Rojttól nyugatra, Ugrától és Harsánytól keletre, Körösszegtől és Köröstarjántól nyugatra, Szakálltól és Berek-Böszörménytől keletre, Borstól nyugatra, Ártántól keletre, Nagyszántótól nyugatra, Nagykerekitől keletre, Pelbárdhidától és Bihardiószegtől nyugatra, Kismarjától

11 Veliky János (szerk.) 1999. 172.

12 MNL HBML IV. 406/b. 20. d. I.51. 282/1878.

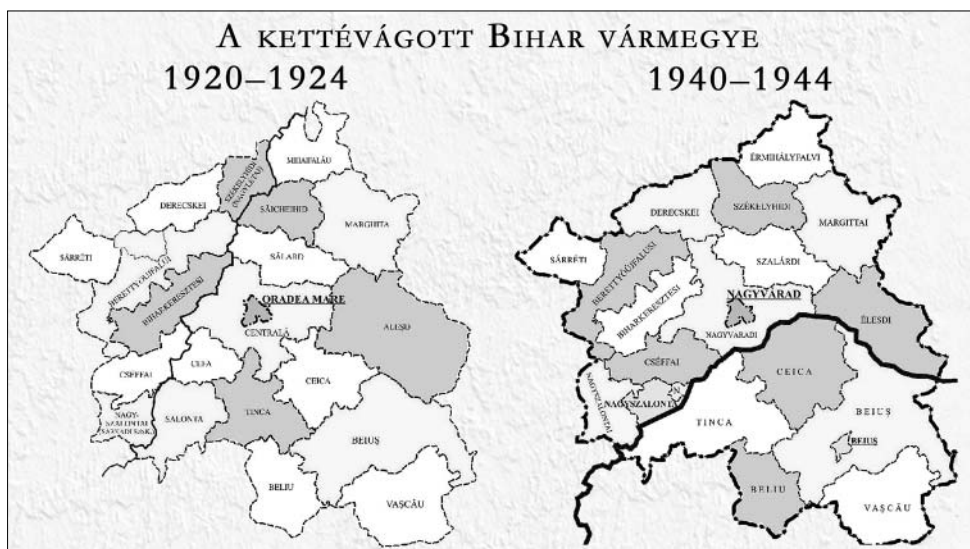
13 MNL HBML IV. 406/b. 19. d. I.51. 226/1878.

14 Az így kialakult rendszer – kisebb módosításokkal – egészen 1950-ig fennmaradt, még 1920 után is, csak ekkor már egy országhatár szelte ketté a vármegyét, de mindkét oldalán szinte teljes egészében megőrizték a korábbi járasokat.

15 MNL HBML IV. 402. 148. k. 361.

keletre, Csokalytól nyugatra, Nagylétától és Álmosdtól keletre, Érselindtól nyugatra, Bagamértől keletre, Érkenéztől és Érmihályfalvától nyugatra [...]”

Csonka-Bihar vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1920. június 16-án tartotta első közgyűlését a vármegye új székhelyén, Berettyóújfaluban. Baranyi András alispán időszaki jelentésében a következőképpen mutatta be a megmaradt területeket és számolt be a kezdeti nehézségekről: „Ez lett a sorsa vármegyénknek is, F. évi márczius hó 25-én a románok a borsi vonalig vonultak vissza s ez által a Derecskei, Biharnagybajomi és Berettyóújfalui járások egészben, a Biharkeresztesi járás Nagy és Kisszántó Bors Biharszentjános kivételével, tehát nagyobb részt felszabadultak. Ugyanekkor felszabadultak a Nagyszalontai járásból Sarkad, Kötegyán, és Méhkerék, a Cséffai járásból Körösnagyharsány, Ugra, Geszt, Mezögyán, Zsadány, Okány, és Sarkadkeresztúr a Szalárdi járásból Kismarja, a Székelyhidi járásból Nagyléta, Újléta Álmosd Kokad az Érmihályfalvai járásból Bagamér [...]. Nagyvárad azonban további megszállás alatt maradván e csekély felszabadult terület központi szervezet, székház és minden vagyon nélkül marad [...] próbált megindulni újra a magyar közigazgatás Biharban, Debreczenből, s bizony nagyon lassan, hiszen vonatközlekedés nem volt, Cséffai, Szalontai járásbeli községekkel, a melyek pedig legtávolabb feküdtek, még telefon összekötést sem tudtak létesíteni [...]. Első teendő volt a gazdátlan községek beosztása, melyek felől Belügyminiszter úr úgy intézkedett, hogy Kismarja a Biharkeresztesi Bagamér, Kokad, Újléta és Álmosd pedig a Derecskei járáshoz csatoltattak; a Cséffai járás felszabadult részeinek járási székhelye Okány lett, hozzácsatolva a Nagyszalontai járásbeli Kötegyán és Méhkerék községek [...]”¹⁶

Bihar vármegye a trianoni békediktátum és a második bécsi döntés után

A fentebb leírtakból is látható, hogy Bihar vármegye területének és járásainak nagyobb részét a Román Királysághoz csatolták, így Magyarországon csak a következő járások maradtak: Berettyóújfalui, Biharkeresztesi, Cséffai, Derecskei, Sárreتي, Székelyhidi (vagy Nagy-

16 MNL HBML IV. 402. 99. k.

létai) járások és a Sarkadi szolgabírói kirendeltség. A Sarkadi szolgabírói kirendeltséget egy idő után Nagyszalontai járásnak nevezték, így a hét Magyarországon maradt járásból három volt, mely területének nagyobb része és névadó székhelye a határon túlra esett. Ezeknek a járásoknak újabb központokat jelöltek ki a régi nevük megtartása mellett: a Cséffai járásnak Okányt, a Nagyszalontai járásnak Sarkadot és a Székelyhídi járásnak Nagylétát. A másik négy, teljes vagy majdnem teljes területét megtartó járásnak megmaradt az 1920 előtti székhelye. Vértést 1922-ben a Derecskei járástól a Székelyhídi járáshoz csatolták.

Az 1923. évi 35. tc. II. fejezete rendezte a békediktátum által csonkává tett vármegyék közigazgatási beosztását, így Biharét is, ahol a járások számát hatban állapította meg. Ennek megfelelően 1924-ben a Cséffai és a Nagyszalontai járásokat összevonták, míg a többi – régi székhelyükkel együtt – meghagyták, viszont több községet is más járáshoz osztottak be.¹⁷ A Cséffa-Nagyszalontai járás székhelye kezdetben Okány volt, majd 1927-től Sarkad. Nagyszalonta Magyarországon maradt lakott külterületeit ugyanazon a néven önálló településsé szervezték, amely később az Újszalonta nevet kapta.

1940. augusztus 30-án, a 2. bécsi döntés eredményeképp a történeti vármegye északi részei, egy keskeny sáv a nyugati területekből és a Királyhágó környéke visszatértek Biharhoz. A székhely visszakerült Nagyváradra, és újra magyar fennhatóság alá került tizenhét régi járásból tizenkettő, amelyek nagyjából az 1920 előtti területeiken működtek tovább: Berettyóújfalui, Biharkeresztesi, Cséffai, Derecskei, Élesdi, Érmihályfalvi, Margittai, Nagyszalontai, Nagyvárad (korábban Központi), Sárreti, Szalárdi, Székelyhídi. A visszacsatolt Nagyszalontát megyei városi rangra emelték, így kikerült a járási fennhatóság alól és közvetlenül a vármegye alá tartozott.

A II. világháborút követően Magyarország területeit újra megcsonkították, így Bihar vármegyének is az 1939. évi határait állították vissza. Járási beosztásán nem változtattak, azonban az 1030/1945. M. E. sz. rendelet megszüntette a főszolgabírói tisztséget, és hatáskörét a főjegyzőre ruházta át.¹⁸ Az 1950. évi megyerendezés során Bihar és Hajdú vármegyét egyesítették, és a tanácsrendszer bevezetésekor már mint Hajdú-Bihar megye látta el feladatait.

HAJDÚ VÁRMEGYE

Amint azt már korábban is említettük, az 1876. évi 33. és az 1877. évi 1. törvénycikkkel alakították ki Hajdú vármegyét. Az utóbbi jogszabály szerint „*Hajdu megyét képezik: a) a volt Hajdu városok: u. m. Nánás, Dorog, Böszörmény, Hadház, Szoboszló, Vámos-Pércs; b) Szabolcs megyéből a következő községek: Csege, Balmaz-Ujváros, Téglás, Egyek, Nádudvar, Püspök-Ladány, Szováth, Tetétlen, Földes és Józsa-Szt.-György kertész község; c) Bihar megyéből a következő községek: Kaba, Mike-Pércs, Sámson.*”

Székhelye a szintén Bihar vármegyétől átkerült és hatalmas külterülettel, több pusztával rendelkező Debrecen szabad királyi város lett. A vármegyét két járásra osztották: a Nádudvarira (székhelye Nádudvar) és a Balmazújvárosra (székhelye Debrecen, mivel az a lakosság számára könnyebben megközelíthető volt). Ezekon kívül még tartozott hozzá öt rendezett tanácsú város (Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúhadház, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló) is, amelyek közvetlenül a vármegye irányítása alá kerültek. Hajdúdorog

17 Korábbi munkáimban a jogszabálynak megfelelő változtatásokat 1926-ra tettem, de az újabb kutatásaim bizonyítják, hogy ezeket 1924-ben hajtották végre.

18 Dominkovits Péter–Horváth Gergely Krisztián 2011. 45.

1887-ben, Hajdúhadház 1891-ben mondott le rendezett tanácsú város jogállásáról, és lépett a nagyközségek sorába. Mindkét település a Balmazújvárosi járáshoz került. Az 1876-ban Debrecen város külterületeiből Józsa-Szentgyörgy néven kivált községet hamarosan Alsó-, illetve Felső-Józsa kisközségekre osztották szét.

1901-ben a járások számát háromra növelték: Központi, Hajdúböszörményi, Hajdúszoboszlói. Székhelyük a névadó település, a Központié Debrecen. A megmaradt három rendezett tanácsú város továbbra is őrizte jogállását.¹⁹ A trianoni békediktátum rendelkezései Hajdú vármegye területét nem érintették. 1926-ban a Hajdúböszörményi járás beleolvadt a Központi járásba, amelynek székhelye továbbra is Debrecen maradt. Hajdúhadház pedig ismét a rendezett tanácsú városok sorába lépett, mely státuszát 1935-ig bírta fenntartani, azután nagyközségként ismét a Központi járás része lett. A Hajdúszoboszlói járás székhelye 1930-ban Püspökladányba került át, s ezzel az elnevezése is megváltozott. 1929. január 1-jén Alsó- és Felső-Józsa kisközségek Józsa néven egyesültek. A 2. világháborút megelőző, kísérő és lezáró területváltozások szintén nem érintették Hajdú vármegyét, azonban 1945-ben három nagyközséget (Fülöp, Nyírábrány, Nyírmártonfalva) hozzácsatoltak Szabolcs vármegyétől, amelyet már az 1950. évi megyerendezés előszelének is lehetett tekinteni.

Hajdú vármegye a XIX. század utolsó harmadában

HAJDÚ-BIHAR MEGYE

A Magyar Népköztársaság alkotmányának 1949. augusztus 20-i kihirdetésével a korábbi vármegye megjelölés végleg megszűnt, és elindult a tanácsrendszer kiépítése. A 4343/1949. (XII. 14.) M. T. sz. rendelettel pedig meghatározták az új megyék nevét, székhelyét és területét (járások, települések), a megyék összevonásával a korábbi 25 helyett 19 megye (140 járás) jött létre. A végrehajtást a belügyminiszterre bízták, aki az 5201/11/II-1/1950. (III. 12.) B. M. sz. rendeletével 1950. március 16-án nyolc másik megyével egyetemben megalakította Hajdú-Bihar megyét. Az új megye a következő területekből tevődött össze: teljes Hajdú vármegye, Bihar vármegye a Cséffa-Nagyszalontai járás (Békés megyéhez csatolták) kivételével, Szabolcs vármegyéből hét község (Görbeháza, Nyíracsád, Nyíradony, Polgár, Tiszagyulaháza, Újszentmargita, Újtikos). A járások közül megmaradt a Berettyóújfalui,

¹⁹ Az 1929. évi 30. tc. a rendezett tanácsú város helyett bevezette a megyei város fogalmát, mely továbbra is közvetlenül a vármegye irányítása alá tartozott, lényegében egyetlen községből álló járásként működött. Lásd Dominkovits Péter–Horváth Gergely Krisztián 2011. 32.

a Biharkeresztesi, a Derecskei és a Püspökladányi, a Központi elnevezését Debrecenire, a Székelyhídiét Nagylétaira változtatták, a Sárreítit a 144/1950. (V. 20.) M. T. rendelettel megszüntették, viszont létrehozták a Polgárit. A járások székhelyei a névadó települések voltak.

1950 és 1954 között Debrecen jogállása megyei tanács alá rendelt város volt (utána megyei jogú város), Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló jogállása pedig járási tanács alá rendelt város (utána járási jogú város) lett. Az Elnöki Tanács 1956. évi 2. sz. határozata a Nagylétai járást megszüntette, településeit a Derecskei és a Debreceni járások között osztották szét. 1952. január 1-jével Ebes, Hajdúvid és Nagyhegyes az önálló tanácsú községek sorába lépett, míg Hortobágy 1966-ban. 1970-ben a megye közigazgatását több helyen is átszervezték: a Polgári és a Biharkeresztesi járásokat megszüntették, településeiket a Debreceni, illetve a Berettyóújfalui járások kapták meg; Nagyrábét, Bihardancsházát és Bihartordát a Berettyóújfalui járástól a Püspökladányihoz csatolták; Nagyléta és Vértes községeket Létavértes néven egyesítették; míg Berettyószentmárton beolvadt Berettyóújfaluba. Az 1971-es ún. III. Tanácstörvénnyel megszüntették a járási tanácsokat, és helyüket a megyei tanácsok járási hivatalai vették át ugyanazokkal a feladatkörökkel. A törvénynek

megfelelően kialakították a Hajdúböszörmény és a Hajdúszoboszló városkörnyékeket: az előbbihez Hajdúvid, míg az utóbbihoz Nagyhegyes tartozott. A községek egy részét községi, illetve nagyközségi közös tanácsokba szervezték, amelyekbe két-tő-négyszáz helység tartozott. A megyei jogú városok elnevezése megyei várossá változott, a járási jogú városok elnevezése pedig várossá. 1977-ben újabb községekből szerveztek közös tanácsokat, vagy csatolták már meglévőkhöz; Ebest pedig a Hajdúszoboszló városkörnyékhez osztották be. 1979-től megszűnt a Derecskei járás és a Hajdúböszörmény városkörnyék, mivel az utóbbi egyesült Hajdúviddel. Ellenben létrehozták a Berettyóújfalu²⁰ városkörnyéket Bakonszeggel és Szentpéterszeggel, és a Hajdúszoboszló városkörnyékhez csatolták Hajdúszóvátot. Ráadásul Berettyóújfalu városi rangot kapott, és tovább nőtt a községi, illetve nagyközségi közös tanácsokhoz tartozó települések száma.

„A járások megszüntetéséről aprócska

jogszabály-módosítások adtak csak hírt, valamennyiben közös ugyanakkor, hogy 1983. december 28-i keltezésűek, és következő év január 1-től léptek hatályba.”²¹ A szocialista rendszer bukását követően, 1990-ben megszüntették a városkörnyékeket, a megyei önkormányzatok hatáskörét rendkívüli mértékben leszűkítették, a megyei jogú városokat pedig kivették a megyei önkormányzatok alól. Később több kísérlet is történt a megyei önkor-

Hajdú-Bihar megye az 1970-es években

20 Berettyóújfalu egyszerre volt járásszékhely és városkörnyék központja.

21 Dominkovits Péter–Horváth Gergely Krisztián 2011. 49.

mányzatok megerősítésére, viszont fokozatosan megjelennek a kistérségek és a több megyét magukban foglaló régiók. 2011. január 1-jével megkezdték működésüket a megyei és fővárosi kormányhivatalok, 2013. január 1-jével pedig az ismételten létrehozott járások és a járási hivatalok. Hajdú-Bihar megyében a következő tíz járást alakították ki: Balmazújvárosi, Berettyóújfalui, Debreceni, Derecskei, Hajdúböszörményi, Hajdúhadházi, Hajdúnánási, Hajdúszoboszlói, Nyíradonyi és Püspökladányi.

Szikla Gergő

A romániai Bihar megye közigazgatás-történeti fejlődése Trianontól napjainkig*

HATALOMVÁLTÁS ÉS A KETTÉOSZTOTT BIHAR

A trianoni békeszerződés Romániának ítélte az alföld és a dombvidék peremén húzódó vásárvonal városait és az ezeket összekötő vasútvonalat Arad–Nagyszalonta–Nagyvárad–Székelyhíd–Érmihályfalva–Nagykároly–Szatmárnémeti érintésével Halmiig, majd Nagytarna falunál kelet felé fordulva, részben természetes határokkal leválasztva Máramaros déli részét a megyeszékhellyel (Máramarossziget) együtt. Ez Arad, Bihar és Máramaros vármegyék ketté-, Szatmár és Ugocsa vármegyék kvázi háromba vágását jelenti.¹ Az esetek többségében az egyes települések közötti határmezsgyén húzták meg a határt, de gyakran előfordult, hogy az a falu birtokát kettévágta, esetenként lakott területeket hagyva egyik, vagy másik oldalon (pl. Nagyszalonta–Újszalonta, vagy Nagylak település a határ mindkét oldalán létezik). Így az államhatár településalakító tényezővé vált, új községhatárokat, falurészeket, vagy egész falvakat hozott létre.

Általánosságban megállapítható, hogy a közigazgatási rendszerben történő gyökeres változásokat maga a határ idézte elő. A nem határmenti területek a Trianont követő első években szinte semmilyen változáson nem estek át, a román közigazgatás változatlan formában vette át őket. Ennek oka elsősorban az időhiány volt, a román hatóságok a lehető legrövidebb idő alatt akarták integrálni az új területeket, és így minimális közigazgatási módosításokra sem volt lehetőség. A nagy sietségnek még egy fontos bizonyítéka a magyar közigazgatási névanyag szinte teljes átvétele román fonetikus átírással. A statisztikai kerületek kivételével a közigazgatásnak minden korábbi szintje megmaradt, természetesen azoknak a román megnevezéseit használva: vármegyék (comitate); törvényhatósági városok (municipii); járások (plăși); városok (orașe); községek (comune); falu (sat).

* E dolgozat a *Bihar és Hajdú vármegyék és Hajdú-Bihar megye közigazgatási beosztásának története 1850–2013* című tanulmány ártírt, rövidített változata. Megjelent: Szálkai Tamás–Szikla Gergő–Szilágyi Ferenc: Bihar és Hajdú megye közigazgatási beosztásának története (1552–2013). (Régió kutatás 4.) Debrecen, 2014.

¹ Szatmár nagyobb része Romániához, kisebb része Magyarországhoz került, de Nagypalád községet Csehszlovákia kapta meg. Ugocsa vármegye Csehszlovákia és Románia között lett felosztva, de Magyarországon maradt egy néhány hektáros beépítetlen terület.